

УДК:619:636.2:616.981.42

BRUTSELLOZ KASALLIGINI ETIOLOGIYASI, PATOGENEZI VA PROFILAKTIKASI

Bobonazarov E. I. - v.f.n.

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya. Maqolada qishloq xo'jalik hayvonlarining brutselloz kasalligini tarqalishi, kechishi haqida so'z borib, turli hayvonlar organizmida turlicha makroskopik va mikroskopik o'zgarishlarni brutsellozga xos harakterli o'zgarishlari ko'rsatilgan.

Аннотация. Далее в статье рассматриваются распространение и течение бруцеллеза сельскохозяйственных животных, демонстрируются различные макроскопические и микроскопические изменения в организме разных животных с характерными для бруцеллеза изменениями.

Annotation. Further, the article examines the spread and course of brucellosis in farm animals, demonstrates various macroscopic and microscopic changes in the body of different animals with changes characteristic of brucellosis.

Kalit so'zlar. Chaqiruvchi, infeksiya o'chog'i, zararlanish, sog'lom hudud, homila, abort, bursit, orxit.

Ключевые слова. Вызывающий, очаги инфекции, инвазия, здоровая территория, плод, аборт, бурсит, орхит.

Keywords. Causative agent, foci of infection, invasion, healthy area, fetus, abortion, bursitis, orchitis.

Respublikamizda chorvachilikni modernizatsiya qilish aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabini qondirish uchun ishlab chiqarishni rivojlantirish strategiyasining muhim qismidir. Hukumatimizning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan «Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida» chorvachilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarini 1,5-2 barobarga oshirish, chorva mollari bosh sonini ko'paytirish va mahsuldorligini oshirish bo'yicha yangi loyihalarni amalga oshirish, aholi xonadonlaridagi 2,4 mln bosh (52 %) sigir va urug'lanish yoshidagi tanalarni sun'iy urug'lantirish, chorvachilik ozuqa bazasini mustahkamlash, ozuqabop ekinlarning serhosil navlarini ko'paytirish, yil davomida 2-3-marta hosil olish va hosildorlikni 1,2 barobarga oshirish kabi muhim vazifalar belgilangan. Bunday ustivor vazifalarni amalga oshirishda chorvachilikda uchraydigan har xil turdagi yuqumli vva yuqumsiz kasalliklarni etiologiyasini, patomorfologiyasini, patogenezini o'rganish muhim hisoblanadi. Ayniqsa, yuqumli kasalliklarni oldini olish, davolash katta iqtisodiy xarajatlarni talab qilishini oldini olish uchun, avvaldan kasalliklarni profilaktika qilish chorvachilik mutaxassisilari uchun ahamiyatlidir.

Brutselloz – turli xil hayvonlar va odamlarning yuqumli kasalligi bo'lib, Bricella avlodidagi bakteriyalar orqali chaqiriladi. Hayvonlarda brutselloz ko'pincha abort (homila tashlash), yashashga qobil bo'lmagan nasl tug'ilishi, yuldoshninig ushlanib qolishi va uzoq davom etadigan pushtsizlik bilan kechadi. Brutselloz qo'zg'atuvchisi –Bricella avlodiga mansubbakteriya bo'lib, uning quyidagi turlari

mavjud:- B.abortus (qoramol), B.melitensis (Quy-echki), B.suis (cho'chqa), B.ovis (qo'chqor)da uchrab, ayrim brutsella turlari o'ziga xos hayvon turidan tashqari boshqa turdagi hayvonlarga ham yuqishi mumkin. Ushbu kasallikka kasal hayvonlar kasallik qo'zg'atuvchi manba bo'lib xizmat qiladi. Ayniqsa klinik belgilari namoyon bo'lganda, yoki homila tashlaganda, yuldoshni ushlanib qolganida, ularni homila suvi, homilani o'zi, jinsiy a'zolaridan oqqan shilliq moddalari, suti, siydigi, fekali, buqa urug'i kasallik yuqtiruvchisi bo'lib xizmat qiladi. Brutselloz qo'zg'atuvchisi sigir yelinida 7-9 yil, quy yelinida 3 yil saqlanadi va doim sut bilan ajraladi. Bug'oz sigir homila tashlagandan keyin 15-30 kun dovomida jinsiy a'zolaridan juda ko'p miqdorda brutsellalar ajralib turadi. Tashlangan homilani o'z vaqtida zararsizlantirmaslik o'ta xavfli hisoblanadi. Hayvonlarni parvarish qilishda ishlatiladigan inventarlar (shoxa, kurak, supurgi va boshqalar) ham kasallikni tarqatuvchilar bo'lib hisoblanadi. Zararlanish yullari- yosh hayvonlarda alimentar, voyaga yetgan hayvonlar esa ham alimentar, qontakt hamda jinsiy aloqa vaqtida shilliq pardalar va teri orqali zararlanadi. Tabiiy sharoitda brutsella sog'lom organizmga alimentar yul bilan yuqadi. Suv va xashak orqali ko'z, burun, og'iz shilliq pardalari hamda jinsiy a'zolar orqali yuqadi. Ko'p hollarda brutselloz hayvonlarni suv ichadigan manbalarida tarqaladi. Brutsellozni tarqalishi, sog'lom xo'jaliklarga dehqon xo'jaliklari shaxsiy yordamchi xo'jalik va aholi xo'jaliklariga tekshirilmasdan sotib olib kelingan kasal hayvonlar orqali ham tarqalishi mumkin. Hayvonlardan olinadigan mahsulotlarni, jumladan sut mahsulotlarini talab darajasida pasterilizatsiya qilinmaganda sutni qayta ishlash korxonalarida ham kasallik tarqatadigan manbaga aylanishi mumkin. Brutselloz xo'jalikka kasal hayvonlar keltirilganda karantin qoidalari buzilganda kasal va sog'lom hayvon birga bir joyda saqlanganda, yaylovda birga boqilganda, bir joyda sug'orilganda yoki it va kemiruvchilar ishtirokida yuqadi. Odatda yangi tarqalgan o'choqlarda bir necha oy davomida 60va undan ziyod vaqt davomida hayvon kasallanishi mumkin, podada oldin 1-2 bosh, keyin ommaviy homila tashlash kuzatiladi. Bunday xo'jalikka 2-3 yildan keyin yangi sog'lom qoramol keltirilsa, avval shu yangi sog'lom qoramollarda brutselloz kuzatilib, keyin ommaviy homila tashlash kuzatiladi. Xo'jalikda mollar orasida kasallikni o'tkirlanishi ko'zatiladi, hayvonlarda qayta guruhlash yangi o'choqlarni kelib chishishiga sabab bo'ladi, brutsellalarning hayvonlar turlari orasida migratsiyasi ham ancha kuchli, ular bir tur hayvondan ikkinchi turga o'tib turadi. Bu holat ayniqsa mollarning tabiiy chidamligini pasayib ketganda ro'y beradi. Insonlarga brutselloz kasalligi faqatgina kasallangan hayvonlardan (to'g'ridan-to'g'ri aloqa oqibatida) yoki ulardan olingan mahsulotlari xom sut, qaymok) orqali yuqadi, insonlar uchun qo'y- echkilar brutsellozini qo'zg'atuvchisi eng havfli hisoblanadi. Brutsellozga nosog'lomlik darajasi xo'jalik va aholi punktidagi poda orasidagi infeksiyaning kechishiga qaram (o'tkir, surunkali) yoki chorva bosh soni orasidagi brutselloz kasalligining tarqalishiga ko'ra aniqlanadi, chegaralangan daraja agar 12 oy davomida xo'jalikdagi (qaysi turga tegishliligidan qat'iy nazar) o'rtacha yillik mavjud bo'lgan hayvonlar bosh soniga nisbatan 2% gacha kasal bo'lsa, keng tarqalgan daraja-10% gacha hayvonlar kasal bo'lsa, yoppa tarqalgan daraja 1% dan ko'p hayvonlar kasal bo'lsa, brutselloz ga nosog'lomlik darajasiga nisbatan tumanlar

toifalarga bo'linadi, brutselloz kasalligi chegaralangan ya'ni ushbu tumanda mavjud ayrim brutsellezga nosog'lom punktlardagi hayvonlar bosh soniga nisbatan 10% bo'lsa, butseloz kasalligi keng tarqalgan hisoblanadi, ya'ni ushbu tumanda mavjud bir necha nosog'lom punktlardagi hayvonlar bosh soni tumandagi hayvon bosh soniga nisbatan 30% bo'lsa, nosog'lom podada yoki suruvda bug'oz hayvonlar bo'lmasa brutselloz belgisi yashirin va surunkali kechadi. U serologik va allergik tekshirishlar orqali aniqlanadi va bug'ozlikning 2- davrida sigirlarda 5-8 -oylarida, qo'ylarda 3-5 oylikida homila tashlash kuzatiladi, qoramollarda abortdan 2-3 kun oldin yelin qin shishadi, qindan loyqasimon suyuqlik oqib bola tashlaydi, bachodonda shilliq eksudat hosil bo'ladi. Karunkulalarda nuqtasimon qon quyulishlar nekrotik o'choqlar hosil bo'ladi, odatda sigirlarda homila tashlashdan so'ng yo'ldosh ushlanib qolishi, shilliq yiringli, keyin yiringli endometritlar aniqlanadi, ayrim hollarda endometrit evaziga mastit, tuxumdonlarni yallig'lanishi kuzatiladi, agar sigir bug'ozligining oxirgi kunlarida kasallansa buzoq nimjon tug'iladi va 1-2 hafta ichida nobud bo'lishi mumkin. Tashlangan homilada teri osti klechatkasida yoyilgan shishlar, ko'krak qorin bo'shlig'ida loyqasimon suyuqlik, o'pka va ichakda nuqtasimon qon quyulishlar va kataral yallig'lanishlar sodir bo'ladi. Hukizlarda bug'inlarda, urug'donda piyozchasimon bezda yiringli nekrotik yallig'lanish rivojlanib, ko'p miqdorda eksudat to'planadi, shuning uchun bu organlar shishib og'riqli bo'ladi, qo'ylarda yirik shoxli hayvonlardan farqli yiringli nekrotik yallig'lanish, karbunkulalar atrofida rivojlanishi bilan farq qiladi. Cho'chqalarda kasallik o'ziga xos kechib, teri osti klechatkasida parenximatoz organlarda absesslarni hosil bo'lishi bilan harakterlanadi.

Xulosa. Brutselloz kasalligi o'ta- xavfli yuqumli kasbiy kasallik hisoblanib, iqtisodiy zarari va ijtimoiy ahamiyati jamiyatda muhim rol o'ynaydi. Kasallikni davolash murakkab bo'lib, hayvonlardan mahsulot olish uchun sarflangan oziqani foydasiz sarflanishiga, kasallik organizmda va organlarda patomorfologik o'zgarishlarni sodir qiladi. Kasal hayvonlardan olingan mahsulotlar odam va hayvonlar uchun kasallikni domiy o'choqlari bo'lib koladi. Bu holat kasallikni tarqalishiga sharoit yaratadi. Chorva xo'jaliklarida buzoq olish, sut sog'ib olish, vazn olishsifati va miqdori kamayib ketishiga, podada nimjon, ishlab chiqarishga yaroqsiz hayvonlarni tug'ilishiga va poda sonini kamayib ketishiga olib keladi. Yuqoridagilarga asoslangan holda brutselloz kasalligini tarqalishi va patomorfologik o'zgarishlarni aniqlash. kasallikni tarqalishi, odamlar va hayvonlarning kasallanishini oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 31-martdagi "Veterinariya va chorvachilik sohasida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida"gi [PQ-187](#)-son qarori.

2.M.Q.Abdumalikova.,E.I.Bobonazarov Exinacoccoz kasalligini patamorfologiyasini o'rganishning ahamiyati. Veterinariya meditsinasi,2023 yil,20 iyun

2.Косилов . И.А. Брюцеллез сельскохозяйственных животных. Новосибирск 1992.

3. Шишкова В. Патологическая. анатомия сельскохозяйственных животных.

4. Ибодуллаев Ф.И. Қишлоқ хўжалик ҳайвонларининг патологик анатомияси. Дарслик. Тошкент «Ўзбекистон», 2000 йил.

5. Яригин Н.Е., Серов В.В. Атлас патологической гистологии. Москва, 1987.

6. Жаров А.В. Практикум по патологической анатомии сельскохозяйственных животных. Москва, 1989 год